

УДК 392.4(=161.2):303.436.3](477.42)

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-6\(24\)-1009-1025](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-6(24)-1009-1025)

Цапун Раїса Володимирівна заслужений діяч мистецтв України, доцент, Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне, тел.: (067) 695-11-38, <https://orcid.org/0000-0003-2229-1868>

Сінельнікова Валентина Володимирівна кандидат історичних наук, доцент, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, тел.: (098) 398-20-30, <https://orcid.org/0000-0001-9488-270X>

Скаженик Маргарита Вікторівна кандидат мистецтвознавства, доцент, Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ, тел.: (097) 937-34-95; <https://orcid.org/0000-0002-8921-6144>

ТРАДИЦІЙНА СТРУКТУРА ВЕСІЛЬНОГО ОБРЯДУ (НЕДІЛЬНИЙ ДЕНЬ ВЕСІЛЛЯ) ЯК СКЛАДОВА НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ СЕРЕДНЬОГО ПОЛІССЯ (ПІЗНАВАЛЬНО-ВИХОВНИЙ АСПЕКТ)

Анотація. *Мета статті* – висвітлити питання збереження основних етапів весільного циклу родинної обрядовості Середнього Полісся (Новоград-Волинський та Смільчинський райони Житомирської області); проаналізувати семантику, зміст та послідовність обрядодій, функції основних персонажів весільного обряду; дослідити символіку деяких весільних атрибутів, музичного матеріалу та фольклорних текстів, притаманних окресленому локусу традиційної культури. *Результати дослідження.* На підставі аналізу польових матеріалів фольклорно-етнографічних експедицій 2010–2012 рр. схарактеризовано комплекс власне весільних звичаїв та обрядів, зафіксованих в селах Житомирського Полісся. Автори описують основні обрядові дії недільного дня традиційного весілля, розкривають зміст та символіку таких обрядодій, як: «Недільний ранок у молодого», «Розплітання коси», «Перед вінчанням», «Приїзд молодого до молодої», «Пришивання квіток», «Після вінчання», «Перепинки», «Біля хати молодої», «Світилка. Спарювання свічок», «Посад молодих», «Обід», «Страви», «Танці», «Розподіл короваю», «Запорожці». *Наукова новизна.* У статті вперше оприлюднено, проаналізовано та введено в наукове коло фольклорно-

етнографічну інформацію з експедиційних записів від інформантів окресленого локусу традиційної культури Середнього Полісся. *Висновки.* Зафіксований під час експедицій 2010–2012 рр. матеріал дозволяє сформулювати висновки щодо стану збереження весільного обряду певного локусу. Етнографічно багатий український весільний обряд Середнього Полісся зберігає значну кількість архаїчних реліктових елементів, зокрема використання зерна в усіх родинних обрядах (обсипання молодят житом-пшеницею, випікання короваю і т. ін.), символу дівочтва – «сосонки»; локальне збереження типових ритмоформ обрядових наспівів тощо, що дозволяє констатувати важливість оприлюдненого матеріалу у пізнавально-виховному аспекті, зокрема, у питанні реконструкції досліджених обрядодій у наближених до природних умов побутування з метою відродження традиції.

Ключові слова: Середнє Полісся; традиційне українське весілля; весільна обрядовість; весільний коровай; весільні пироги; дарування; український фольклор; традиція.

Tsapun Raisa Volodymyrivna Honoured Artist of Ukraine, Associate Professor, Rivne State Humanities University, Rivne, tel.: (067) 695-11-38, <https://orcid.org/0000-0003-2229-1868>

Sinelnikova Valentyna Volodymyrivna PhD in History, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, tel.: (098) 398-20-30, <https://orcid.org/0000-0001-9488-270X>

Skazhenyk Marharyta Viktorivna PhD in Art History, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, tel.: (097) 937-34-95; <https://orcid.org/0000-0002-8921-6144>

**TRADITIONAL STRUCTURE OF THE WEDDING
RITUAL (SUNDAY WEDDING DAY) AS A COMPONENT
OF THE IMMATERIAL CULTURAL HERITAGE
OF CENTRAL POLISSIA
(EDUCATIONAL ASPECT)**

Abstract. The purpose of the article is to highlight the issues of preserving the wedding cycle main stages in Central Polissia (Novohrad-Volynskyi and Yemilchyn districts of Zhytomyr region); to analyze the semantics, content, and sequence of ritual actions, the functions of the main characters of the wedding ritual; to explore the symbolism of some wedding

attributes, musical material, and folklore texts in the described locus of traditional culture.

Research results. Based on the analysis of materials from folklore-ethnographic expeditions of 2010–2012, the article characterizes a complex of wedding customs and rituals recorded in the villages of Zhytomyr Polissia. The authors describe the main ritual actions of the traditional Sunday wedding, revealing the content and symbolism of such rituals as: "Sunday morning at the groom's," "Unbraiding the braid," "Before the wedding," "The groom's arrival at the bride's," "Sewing flowers," "After the wedding," "Intermissions," "Near the bride's house," "Candle pairing," "Seating of the newlyweds," "Lunch," "Dishes," "Dances," "Distribution of the wedding bread," "Cossacks."

Scientific novelty. The article for the first time publishes, analyzes, and introduces into scientific circulation folklore-ethnographic information from expedition records from informants of the defined locus of the traditional culture of Central Polissia.

Conclusions. The material recorded during the expeditions of 2010–2012 allows us to draw conclusions about the state of preservation of the wedding ritual of a certain locus. The ethnographically rich Ukrainian wedding ritual of Central Polissia saves a significant number of archaic relic elements, including the use of grain in all family rituals (showering newlyweds with rye-wheat, baking wedding bread, etc.), the symbol of maidenhood - "sostonka"; local preservation of typical rhythm forms of ritual chants, etc., which allows to state the importance of the published material in the educational aspect, particularly in the issue of reconstructing the studied rituals in conditions close to natural for the reviving the tradition purposes.

Keywords: Central Polissia; traditional Ukrainian wedding; wedding rituals; wedding bread; wedding pies; gifting; Ukrainian folklore; tradition.

Постановка проблеми. У 2010 - 2012 рр. автори у складі історико-етнографічної експедиції державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф при МНС (керівник проекту – Р. Омеляшко) мали змогу обстежувати територію Ємільчинського району та Новоград-Волинського району Житомирської області та зафіксувати стан збереження весільної обрядовості в традиційному вимірі та сьогодні. Було обстежено 23 села Ємільчинського району: Середи, Велика Цвіля, Серби, Осова, Підлуби, Рудня-Іванівська, Кочичине, Велика Глумча, Сімаківка, Степанівка, Мала Глумчанка, Лука, Рясне, Неділище, Кривотин, Малий Кривотин, Бараші, Киянка, Миколаївка, Андрієвичі, Симони, Березники, Сергіївка та 3 села Новоград-Волинського району: Червона Воля, Кленова, Курчиця.

Плідною виявилася робота з такими інформантами, як: Андрійчик Євою Іванівною (1946 р. н.), с. Велика Цвіля; Політухою Оксаною Опанасівною (1933 р. н.), с. Серби; Клопотенко Надією Семенівною (1938 р. н.), с. Червона Воля; Ревчук Антоніною Йосипівною (1937 р. н.), с. Неділице; Олексієнко Валентиною Сергіївною (1948 р. н.), с. Середи; Макарчук Ольгою Марківною (1925 р. н.), с. Бараші; Омельченко Євою Степанівною (1928 р. н.), с. Миколаївка (уродженка с. Рудня-Іванівська); Денисюк Олександром Іванівною (1933 р. н.), с. Симони; Романюк Василюю Матвіївною (1932 р. н.) (уродженка с. Велика Цвіля); Приймак Катериною Мусіївною (1930 р. н.); Островською Катериною Миколаївною (1944 р. н.), с. Курчиця.

Мета статті – висвітлити питання збереження основних етапів власне весільного циклу родинної обрядовості Середнього Полісся (Новоград-Волинський та Ємельчинський райони Житомирської області); проаналізувати семантику, зміст та послідовність обрядодій, функції основних персонажів весільного обряду; дослідити символіку деяких весільних атрибутів, музичного матеріалу та фольклорних текстів, притаманних окресленому локусу традиційної культури, сформулювати висновки щодо використання окресленої етнографічної інформації у пізнавально-виховному аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика традиційної весільної обрядовості українського народу (зокрема й у Поліському регіоні) є ґрунтовно розкритою у достатньо значній кількості науково-дослідних робіт етнографів, фольклористів, культурологів, істориків. Зокрема, цій тематиці присвячені праці В. Борисенко (2016) [1], І. Несен (2008) [2], І. Гілевича (2010) [3], З. Босик (2013) [4], Н. Шкляєвої та Т. Николук (2020) [5], О. Кухаренко (2021) [6], Л. Йовенко та І. Терешко (2022) [7], К. Трачук (2023) [8]; Р. Цапун (2021) [9] та ін. Зокрема, концепт «багатство» та його використання в українській весільній обрядовості досліджує К. Трачук [8], І. Несен описує реліктові форми та традиційну структуру весільного ритуалу Середнього Полісся середини ХІХ – початку ХХ ст. [2] Польові дослідження традиційної сімейної обрядовості поліщуків у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. здійснив І. Гілевич. [3] Символіку обрядодій весільного і післявесільного етапів та динаміку трансформацій традиційного весільного обряду описала З. Босик. [4] Атрибутику та символіку передвесільного циклу весільного обряду на Житомирському Поліссі досліджували автори розвідки у попередніх працях. [10]

Зокрема, В. Борисенко (2016), розглядаючи структуру й типологію основних родинних обрядів українців та описуючи динаміку їхніх змін

упродовж ХХ ст., наголошує, що «український традиційний весільний обряд кінця ХІХ – початку ХХ ст. містить багато компонентів, пов'язаних із землеробськими, рослинними культурами наших предків, магічними уявленнями, давньою обрядовою поезією, символікою...». Дослідниця констатує: «інтерес до цього дійства не зникає, а давні й сучасні описи весільного обряду... ще й досі відкривають нові або маловідомі елементи весілля як явища традиційно-побутової культури українців. [1, с. 86] Відтак питання дослідження стану збереження традиційної родинно-обрядової культури певного локусу Житомирського (Середнього) Полісся та її відображення у власне весільному циклі сімейної обрядовості регіону у пізнавально-виховному аспекті є актуальним.

Виклад основного матеріалу. На основі авторських польових етнографічних записів та даних наукової літератури автори статті спробували реконструювати хід весільного дійства у недільний день весілля за зафіксованими від інформантів весільними обрядодійствами: «Недільний ранок у молодого», «Розплітання коси», «Перед вінчанням», «Приїзд молодого до молодої», «Пришивання квіток», «Після вінчання», «Перепинки», «Біля хати молодої», «Світилка. Спарювання свічок», «Посад молодих», «Обід», «Страви», «Танці», «Розподіл короваю», «Запорожці».

Неділя. Весілля. Весілля найчастіше справляли восени й «посля Роздва» [11] (тут і надалі подається із збереженням середньополіського діалекту). Про це й свідчить весільна пісня: «Бигом, коники, бигом, (2 р.) / Бо припадемо снігом. / Як буде сніг летіти, (2 р.) / Поморозимо діти. / Як буде сніг лапятий, (2 р.) / Не потрапим до хати». А було й, коли кому виходило та як «хто приладиться» (Велика Цвіля). [11]

Справляли весілля в суботу й неділю, а ще раніше – лише в неділю, іноді й у середу (с. Курчиця). Раніше в суботу не робили весіль, бо «субота, це ж жидівська неділя» (с. Березники). [11] Гуляли весілля по три-чотири дні.

Недільний ранок у молодого. Уранці в неділю молодий та його рід збиралися до молодої. Перед від'їздом його благословляли. Мати з батьком, тримаючи в руках образи, сідали на стілець, син підходив до них і тричі вклонявся, цілував «образки». Потім старший боярин або мати тричі обводили його довкола столу, а він тримався рукою за кінець хустинки чи фартушка: «за голу руку ніде на весіллі не бралось» (с. Степанівка). [11] Коли виходили з хати, то мати тричі обсыпала його житом і кропила свяченою водою, і перед ним хрестила ножем дорогу (с. Неділище), - так мати освячувала його шлях до хати нареченої. Від

вроків мати встромляла синові в комір голку з червоною ниткою, а в кишеню сипала гроші. Нині в такі прикмети не всі вірять, кажуть, що то якісь «химерики». Хоч вважають, «якщо хтось має тобі щось зробити, то ніде ти не дінешся. А хто не вірить у різні прикмети, то воно тобі й не шкодить. А як знаєш, то й зашкодить» (с. Миколаївка). [11]

Молодий до молодої ніс парні калачі, загорнуті в хустину, а коровай стояв у коморі. До молодої йшли двоє бояр, дві світилки, три свати, хрещені батьки та рідні. Раніше рідні батьки не ходили до неї. Найчастіше до молодої їхали на возах, а взимку – на санях. Першим ішов боярин і ніс у руках деревце («йолочку», с. Курчиця). Він весь час пританцьовував, а гості співали пісень. На весілля в молодої красиво прикрашали ворота.

Розплітання коси. Наступною весільною обрядодією було розплітання коси молодої. Дія ця відбувалась в неділю вранці, у хаті молодої, куди дружки сходилися «вбирати» молоду до шлюбу. За традицією наречена сідала на вивернутий кожух, який символізував майбутній добробут молодих. Як правило, косу нареченої починав розплітати її брат, в інших випадках – мати або старша дружка. Мати молодої розчісувала їй волосся і змащувала їх маслом, а дружки заплітали косу. Якщо дівчина чесна, то їй у коси заплітали червону «ленту» або ж чіпляли калину (с. Кривотин).

Вінок на голову молодій одягала мати. В кожному селі він мав певні відмінності. Плели його дружки з барвінку або ж позичали. З розповідей інформантів вінок був «високий, пухнастий і по ньому всяки цвети красні». [11] Були ще вінки – «коронки» (с. Симони). У важкі скрутні часи вінок був один на все село. Голову молодої прикрашали різнокольоровими «лентами», католики чіпляли фату, а «мужики» – «ленти» [11] (с. Кривотин – село населене поляками). Обряд супроводжувався піснями, які виконували жінки та дівчата. Вони одягали на наречену весільне вбрання: пояс з різнокольорових ниток, чоботи (були дешеві, називали їх «брзентушки») (с. Миколаївка), панчохи з валу («випрала да вибілила, да такі гарні панчохи були», [11] с. Миколаївка). Після такого ритуалу молоду брат обводив тричі кругом столу. До неї не можна було навіть торкатися голою рукою – за стіл її заводили за хустинку. Дружки співали: «Розвівається вішнев сад, / Веде Ваньочка на посад. / Розвівайся, червона рожа, / Пострічай їх Боже» (с. Червона Воля). [11] За столом молоду садовили на подушку чи кожух, навколо неї сідали дружки.

Не в усіх селах на досліджуваній території цей обряд здійснювали саме за таким сценарієм. У найдавніші часи обряд розплітання коси

виконували в хаті молодої, а пізніше – і в молодої, і в молодого. Як стверджували респонденти, іноді косу молодій розплітали в хаті молодої відразу по вінчанню (с. Симони) або ж після поділу короваю, коли «скривали молоду» (с. Андрієвичі). Інші засвідчують, що така дія відбувалася в хаті молодого після поділу короваю. Молодій розплітали косу й зав'язували хустку – це міг бути її брат, наречений, боярин, сестра молодого чи якась його родичка. Подекуди під час знімання з голови прикрас до неї підходили дві дружки з матір'ю, розчісували їй косу й співали «сосонку». Найпоширенішою на обстеженій території є традиція розплітання коси в неділю вранці в хаті молодої.

Приїзд молодого. Часто парубки того села чи вулиці, де жила наречена, перегороджували молодому дорогу. Хлопці ставили на дорозі або ж перед ворітьми молодої ослін, застелений рушником. Клади на нього хліб-сіль, замотаний у рушник, ставили горілку й запитували в молодого, як він хоче ввійти на подвір'я до хати молодої. Хлопці ще й стріляли. Підійшовши до переями, молодий схилявся над хлібом, хрестився й цілував його. Потім у парубків викупував право зайти на подвір'я, даючи їм горілку, хліб-сіль та гроші. Хлопці за викуп відчиняли ворота і впускали його разом з гостями. Біля порога хати вони чекали на матір. Свахи співали: «Доки ми стоятимем, / Цей поріг да топтатимем. / Чорними чоботками, / Золотими підківками» (с. Симони) або ж: «Да горда теща, пишна, / Проти зятя не вийшла, / Чи кожуха немає, / Чи чобіт позичає. / У постолі взуваєтца, / На зятя сподіваєтца» (с. Симони). [11]

Мати молодої (завжди лише вона) виходила до порога з хлібом-сіллю на рушнику назустріч молодому. Гості співали: «Вийди свахо, повитаймося, / На здоров'я попитаймося. (2 р.) / З хлібом-сіллю поміняймося» (с. Курчиця). [11]

Теща зустрічала зятя з хлібом, обсипала його зерном і кропила водою, а він віддавав їй парні пироги. На порозі гості тричі цілувалися з матір'ю та обмінювалися хлібом-сіллю. Отримавши дозвіл увійти до хати, молодий відразу не заходив, а спинившись перед дверима, чекав, доки свахи (одна з його сторони, інша – зі сторони молодої) будуть з'єднувати свічки. Правою ногою вони ставали на поріг, тричі цілувалися й з'єднували свічки, аби вони горіли одним вогнем. Такий обряд символізував злиття двох родин та шлюбне єднання. Гості співали: «І в тебе свеча, і в мене свеча. / І в тебе дитя, і в мене дитя. / Да моя свеча, да твоя свеча. / Да до купи, діти, зведемо їх до купи» (с. Малоглумчанка). [11]

Зайшовши до хати, молодий та гості співали: «На день добрий тому, / Хто є в цьому дому, / Старому й малому, / Ще й Богу святому» (с. Курчиця). Присутні їм відспівували: «Здоровії були, / Що ви нас не

забули. / Старого й малого, / Ще й Бога святого» (с. Червона Воля). [11] У хаті гості клали на стіл калачі. Коли молодий ставав на поріг, наречена поперед себе сипала житом і вже не мала права дивитися на нього. Вона схиляла голову, а дружки або брат накривали її гарною білою хусткою. Дружки співали: «Пусти, свату, в хату, / Четверо да п'ятеро, / Усього й дев'ятеро. / А десятої в хаті, / Треба нам її взятти» (с. Червона Воля). [11] Тоді молоду «скупляли»: брат продавав і палкою стукав по підлозі; якщо за неї мало платили, брат погрожував, що відрубає косу (с. Кочичине, Сергіївка). При «викупі молодої» брали участь усі гості нареченого: бояри, дружби, свати, які теж клали на тарілку гроші. По закінченню торгів брат, залишаючи її сидіти за столом, вилазив попід столами і швидко виходив з хати. А молодий підходив до молодої, тричі стукав «буханцом» об стіл, піднімав хустку й через стіл тричі цілував її.

У певних осередках Ємільчинського району обряд приходу молодого до молодої має кілька варіантів. Іноді перед приходом нареченого дівчину ховали в сусідів, а він з боярами повинен був її шукати. Якщо знаходили, молодий давав викуп за неї брату (шурина) або дружкам. Бояри (маршалки) також торгувалися за молоду. Дружки співали: «Треба було не йти в бояри, / Коли грошей не мали. / А треба було йти молотити, / Щоб грошей заробити. / Щоб грошей заробити, / Молоду викупити» (с. Бараші). [11] Їм платили бояри та молодий. Подекуди, коли молодий заходив до хати, то кого-небудь «напинали радіужкою» і вгадували, хто з них молода. Коли вгадають, тоді її садовили за стіл (с. Симони). По викупу молодий клав на стіл хлібину, замотану в рушник, і ставив пляшку, а мати дівчини тричі водила молодих навколо столу й садовила їх за стіл (с. Кочичине). Зазвичай, наречену «вбирали» до приходу молодого, а в с. Кленова – при ньому. Мати одягала на голову дівчині «корону» (вінок), а дружки співали: «Матінко, голубонько, / Підійди до стolonьку, / Наклади корононьку» (с. Кленова).

Перед вінчанням. Традиційний сценарій українського весілля обов'язково передбачав церковний обряд вінчання. Перед вінчанням молода молодому дарувала сорочку (с. Сербі). Сватів пов'язувала рушниками (с. Підлуби), а свах – хустками (с. Лука). Іноді перед вінчання гості дарували молодятam подарунки.

Пришивання квіток. Якщо молоді чесні, то дружки чіпляли молодим «ленти»: молодому на шапку пришивали червону «ленту», а молодій заплітали в косу. І так вони їх носили впродовж весілля (с. Неділище). Перед весіллям дружки обплітали носові хусточки і вишивали на них маленькі квіточки. Коли дружка пришивала молодому

до шапки й до боку квітку, то вона давала й цю хусточку (с. Симони). І боярам дружки давали хусточки, коли шили їм до боку квітку (с. Киянка – вінки), а бояри їх викупляли. Дружки співали: «Я в неділю шила, / Гріха заробила. / Хотіла заробити, / Щоб було за що й пити. / Ціле літечко й не спала, / Барвіночок поливала, / Рости, рости й барвіночку, / Молодому й на квіточку» (с. Симони). [11]

Для старшого боярина дружки плели вінок і клали його на тарілку. Бояри викупляли в дружок цей віночок і чіпляли його на руку старшому боярину (с. Курчиця). Усім гостям дружки пришивали квітки перед тим, як молодих садовили на посад (с. Сергіївка). Сватів дружки перев'язували рушниками (с. Курчиця).

До вінчання. Перед вінчанням молодих пригощали. Коли вони йшли вінчатися, то родичі пильно слідкували, щоб ніхто їм не заподіяв зла. Намагалися в різний спосіб уберегти молодих від уроків: аби нічого до них не причепилося, батьки давали молодим в кишеню свячений хліб, а на багатство мати клала доньці у чобіт під праву ногу копійки. До вінчання молодих тричі виводив за хусточку менший брат чи племінник: брат ішов попереду, а вони за ним ішли з дружками. Або ж мати за рушник обводила молодих навколо столу й благословляла їх хлібом і сіллю.

Коли молоді виходили з хати, мати обсипала їх житом, кропила свяченою водою, приказуючи: «Бажаю щастя й здоров'я і вік довгий, і розум добрий». Щоб ніхто молодих не «зворочав», мати на порозі хати застромлювала ніж. Молоді проходили по обидва боки ножа. По місцевому це називали «пройти крізь “сталь”» (с. Симони). [11]

Інколи на порозі стояла мати з іконою, а батько – з хлібами. Молоді підходили й цілували ікону, хліб і парні пиріжки, які брали з собою до церкви (с. Бараші). Мати з батьком піднімали образ з рушником, і тоді молоді та всі гості проходили попід ними. Гості співали: «Да рубайте калину, / Вистеляйте долину. / Молодуй й молодому, / Аж до Божого дому» (с. Велика Цвіля). У сучасному весільному обряді перед вінчанням молоді ще й розписувалися, тому гості ще й такої співали: «Да рубайте берізки, / Вистеляйте доріжки. / Молодій й молодому, / До весільного дому» (с. Велика Цвіля). [11]

У с. Кривотин перед вінчанням над молодими читали польською мовою «корону» - віршований текст, у якому з вуст старшого дружки звучали голосні побажання для молодої, слова вдячності батькам, родині, подругам. Після кожного куплету звучала музика. Потім мати обсипала молодих житом.

До вінчання з короваєм не йшли, а несли лише хліб. Коровай виносили з комори тоді, коли молоді виходили з хати. Свахи сипали житом, цукерками, «а діти їх піднімали. Аж за подвір'я сипали». [11] Попереду йшов боярин з «сосонкою» (з деревцем), за ним – молода, її супроводжували бояри, а молодого – дружки. Раніше до вінчання найчастіше їхали кіньми на двох чи на трьох підводах. Мати брала за повід коней і проводжала їх до дороги, до повороту. А там уже благословляла, сипала на дорогу жито. До шлюбу коней красиво прикрашали «стружками», і, як їхали, то досить гучно дзвоники дзвонили. Молода їхала попереду, а молодий – позаду. Усі родичі сиділи на кількох підводах. До вінчання їхали мовчки, ніхто не співав.

Подекуди дорогою молодих могли перекинути в «канаву». Як не перекинуть, то добре, а як перекинуть, - то погано. Їхали спеціально такі люди, аби перекинути молодих. Уважно дивилися, аби ніхто молодим дорогу не перейшов і не наврочив. Гості співали: «Ой рубайтесь, розочки, / Стелітесь, доріжечки. / Молодой й молодому, / Аж до Божого дому. / Там нам рученьки зв'яжуть, / Там нам правдоньку скажуть. / Білою й билиною, / З чужою дитиною. / Білою й білішою, / Чужою й чужішою» (с. Бараші). [11]

У селах Кривотин та Малий Кривотин вінчання відбувалося в костелі. Там світилка тримала свічки, вважають, що вони мають захисну силу. Запалювали їх під час грози (с. Малий Кривотин). У церкві дивилися, як вони горять, передбачали, чи буде «добра житка» для молодих.

Після вінчання. Після вінчання, виходячи з церкви, молода тягнула за собою рушник. Така магічна дія була спрямована на те, щоб дружки швидше виходили заміж. Коли молоді виходили із церкви, важливо було, аби між ними ніхто не пройшов, вони повинні були міцно тримати одне одного за руки аж до столу: «Як була яка суперниця, то вона рихтувала щось устроїть. То вже вони повинні ніде не розлучатца» (с. Симони). [11] Коли молоді виходили з церкви, то гості співали: «Говорили люди, / Що невінчана буде, / Як уже повінчали, / Говорить перестали» (с. Бараші). [11]

Перепинки. По вінчанню («розписі») молоді їхали разом до хати молодої, по дорозі чужі люди «переходили» їм дорогу, тобто робили «перепинки» (с. Симони). Усі співали: «З дороги вороги, з дороги, / Не переходьте нам дороги. / Нехай перейде родина, / Шо б була доленька щаслива» (с. Симони). [11]

На шлях виносили ослін, застелений рушником, на нього клали хліб-сіль і вимагали викуп. Іноді запалювали соломку, стріляли з рушниці. Так залякували молодих, щоб вони не змогли проїхати (с. Кочичине).

Якщо ж свати не давали викуп, то могли навіть перекинути ослін, або ж погрожували перерізати хлібину. Цього не можна було робити, тому молоді підходили до ослона, цілували хліб-сіль, а свати його забирали. Людям, що переймали, свати повинні були заплатити. Давали їм хліб, горілку, гроші й закуску. Потім ослін прибирали, а молоді проходили. Подекуди навіть вогонь палили, крізь який їм потрібно було перейти. По дорозі до хати молодої могли перейти дорогу двічі-тричі, а то й п'ять разів. Свати, бояри або ж молодий викупляли. Траплялися й такі, що спеціально переходили дорогу, бо шось «знали».

Подекуди після вінчання молодий їхав до батьківської оселі, щоб потім з усіма гостями урочисто приїхати до молодої. Саме така традиція у весільному дійстві зафіксована в с. Рудня-Іванівська. По вінчанню кожен з молодих повертався до власної хати, тоді їм уже ніхто не переходив дорогу. Біля хати доньку зустрічала мати, яка тричі обводила її навкруги столу, а потім садовила за нього, або ж за стіл заводив її брат. Пізніше наречена йшла до молодого, вона низенько вклонялася свекру й свекрусі та запрошувала їх на весілля. Молодий тоді забирав усю свою родину і йшов до неї. Зазвичай кількість гостей від молодого повинна бути непарною – парюю буде молода. Свахи несли хліб, зав'язаний у хустину, і подарунки для молодої та її рідні. Коли наречений приходив, то на місці молодої сиділа якась перевдягнена дівчина, а справжня наречена ховалася в коморі або ж сиділа в іншій хаті. Тоді всі бояри гуртом її шукали, а коли знаходили, викупляли її та місце для молодого.

Біля хати молодої. Коли молодята з вінчання йшли разом до молодої, то до хати їх відразу не пускали, біля воріт їх «перепивали». Ставили ослін, клали хліб-сіль і горілку. Коли молоді заходили на подвір'я, то палили соломі (с. Кочичине). Бувало, коли молода приїжджала з вінчання, їй треба було розгнуздати коней. Цей звичай, без сумніву, має архаїчне походження (с. Березники). Біля хати гості співали: «Кочичинці-вороги, / Не переходьте дороги. / Нехай перейде батько й мати, / Своєму рудном дитяти» (с. Кочичине). [11]

Батьки молодої виходили й ставали в сінях на порозі. Мати тримала в руках образ з рушником, а батько – хліб-сіль. Молоді підходили до них, цілували «образка», хліб-сіль та тричі вклонялися. Іноді на порозі батьки давали їм мед (сс. Осова, Сергіївка, Малий Кривотин). Вони піднімали вгору образи та хліб-сіль на рушнику, а молоді, нахилиючись, проходили «кроз ікону» до хати, за ними йшли ближчі родичі. Подекуди попід іконою батьки пропускали лише молодих, а потім ікону опускали, за ними заходили вже гості. Батько і мати заводили молодих до хати, перед цим перехрестивши палицею

двері. Коли наречена заходила, мати їй наказувала ставати на поріг правою ногою й подумки проговорити, що вона сьогодні найщасливіша у світі: «Щоб мені так все життя було». Тоді молодих садовили на посад.

Світилка. Спарювання свічок. Світилкою була найчастіше молодша сестра нареченого. У молодого і в молодій виготовляли по одній свічці. Свічку від нареченої світилка несла в хусточці. Коли свахи спаровували свічки, то на весіллі їх тримала світилка в цілушці хліба: з хліба знімали шкоринку і ставили туди свічки, прикрашені «стружкою». Світилку зі свічками садовили на покуть, іноді біля молодого на покуті сиділи дві світилки, тримаючи в руках свічки (с. Підлуби). Свічки запалювала мати молодій. Світилки сиділи за столом доти, доки не виносили коровай і не «перекликали короваем» усіх родичів. У молодого свічки іноді тримав боярин.

Сучасна інформація про свічки та світилок, отримана від респондентів, є не зовсім повною й суперечливою щодо кількості свічок: які саме спаровували свахи, а які несли світилки. Подекуди респонденти засвідчували, що були окремі свічки, які несли світилки, та свічки для молодих.

Посад молодих. Перед тим, як молодих садовили за стіл, сватам або молодому треба було викупити місце біля нареченої. Зазвичай його викупляли в її молодшого брата. Заводив молодих за стіл брат (с. Підлуби), мати або сват (с. Березники). Брат брав їх за «платочок» і тричі обводив навкруги столу. Раз обійшли, сіли там, де молоді повинні сидіти, і знову йшли. Гості співали: «Іде Оленька на посад, / Розвиваєтца вишнев сад. / Ох розвийся червона рожа, / Пострічай їх Боже» (с. Симони). [11] Траплялося, що за стіл заходили з обох боків (с. Андрієвичі).

Боярин з меншим боярином зі свого боку вели молодого, а старша й молодша дружка вели молоду з протилежного. Деінде молодих вів боярин і світилка, тричі обводили навколо столу й садовили на покуті на кожух. Це робили для того, щоб у «хазяйстві молодих так все обросло, як на кожусі, і щоб вони гарно хазяювали» (с. Рудня-Іванівська). За молодими розсаджували весь рід молодого. На покуті сиділи світилки, а молоді – навпроти вікна. За стіл садовили хрещених батьків та бабу, «що пупи в'язала» (повитуху), її надзвичайно шанували: треба було, щоб вона сиділа близько біля молодій, її добре пригощали.

Обід. Коли посідали за столи всі гості, то батьки благословляли весілля. Мати запалювала у світилок свічки, гості співали «Засвіти, мати, свічку». За столом гості не молилися: зауважували, що в цих селах молилися лише на похороні. Батьки перепивали, а тоді запрошували випити першу чарку. Раніше на весіллі було чотири чарочки: дві

молодим і дві батькові з матір'ю. Батько з однієї сторони припрошував гостей випити з однієї чарочки, а мати – з іншої. Або ж два свати носили чарочки й припрошували. Коли пили першу чарку, то молодим давали мед.

За весільним столом співали «море пісень». Часто свахи в глузливій формі переспівувалися з дружками: «Їли вареники з маком, / Поцілуйте нас у с...у.» – А ці свахи відспівували: «А ми їли і вмочали, / А ми дурням вибачали» (с. Неділище). [11]

Страви. Гостям готували такі страви: холодну юшку з грибами, холодець, ковбаси печені, голубці, мамалигу, потравку. Потравку варили з м'ясом та рибою, до неї пекли кислі млинці. Тушили капусту, варили вареники з кашею та маком, подавали на стіл квасу з гречки. До товченої гречки додавали борошно й залишали, аби трішки прикисла, а тоді варили (с. Сергіївка). Варили жур – вівсяний желеподібний. Коли подавали на стіл кашу як окрему страву, то приказували: «Після каші немає паші» (с. Кленова). Пекли пироги з квасолею, кашею та чорницею. Готували грушівник, товкли запарені грушки, варили кисіль та квас з дичок, груш та яблук. Горілку гнали з «парощенки», із жита (с. Рудня-Іванівська).

Танці. На весіллі танцювали польку, краков'як, вальс, карапет, нареченьку, гопак, подіспант, ойру, галоп, «чоботи», «шир» – до дванадцяти танців. Музиканти грали на гармошці та на «бухало» (бубон).

Розподіл короваю. У молодой за другим столом ділили коровай. Гостей за стіл запрошували такими словами: «Молодий і молода, батько й мати, просять до хати, весілля величати». Старший сват від молодого, обв'язаний рушником, або боярин ішов по коровай. Перед тим, як його виносили, то «чеплійкою чи коцюбою били по одвірках тричі хрестом» [11] (сс. Кочичине, Неділище), а свати просили благословення, гукаючи: «Старосто-постаросто, просимо коровай винести!» Усі гості відповідали: «Хай Бог благословить!» І так повторювали тричі. Коровай несли на голові або над головою, пританцювуючи і з «всякими пріпевами»: «Запрягаймо воли та корови, / Та вивезем коровай із комори» [11] (с. Червона Воля). Круглий коровай виносили на вічку від пічної діжки, яке застеляли рушником. Коровай пиріжками (пампушками) складали в миску й накривали рушником. Їх могли нести також свати на деку чи в полотняній торбі. Красиво оздоблений коровай ставили перед молодими, а пиріжки – окремо.

Якщо виносили коровай у молодого (іноді й у молодой), то його накривали білою хустиною, якою, перед розподілом короваю, зав'язували молоду (с. Миколаївка). Ще раніше, окрім хустки, клали такі давні жіночі головні убори, як: чеpecь та кибалку (с. Симони).

Ділили коровай два свати та боярин (маршалки) (с. Кривотин). Перед цим свати мили руки, витирали їх рушником і просили благословення. Сват ножем хрестив коровай і цілував його. Якщо ділили його в молодії, то «обкликали» короваем лише рід молодії, а як у молодого, то його рід. Вершок короваю («цілушки», «шишки», «голуби») давали молодим, які зберігали їх «Бог зна скільки», вірячи, що від того худоба буде водитися. Або ж ті «голуби» треба було з'їсти молодим (с. Червона Воля). Якщо ділили коровай із запеченими яйцями, то їх вирізали для молодих, іноді й для гостей. У с. Рясне молодим взагалі не давали короваю.

Спочатку короваем «кликали» рідних та хрещених батьків. Старший сват та хрещений батько або ж два свати клали на тарілку, застелену хусточкою, скибку короваю чи два пиріжки, а на другу ставили дві чарки горілки. Один сват наливав, а інший кликав гостей на дар Божий. Свати по-різному приказували: «Просимо на дар Божий, на хліб і на водицу за гарну молодицу», чи «Від княгині молодії, від князя молодого, просимо на цей дар Божий». Батьки випивали горілку, забирали коровай і обдаровували молодих. Свати приказували: «Батько багатий, дарує дочці корови рогаті». Музики грали марш.

Якщо молоді були сиротами, то під час поділу короваю вони поверталися обличчям до стіни й запрошували «батьков» на коровай: «Я тебе, мамо, запрошую на коровай, але ти до мене не приходь» (с. Кочичине). Після весілля молоді йшли до церкви, заносили туди подарунки для померлих батьків: батькові – сорочку, а матері – плаття.

Потім до короваю запрошували всю родину молодії. Гості підходили до столу, випивали горілку й забирали коровай. Голими руками коровай не брали, треба, щоб він був «заматаний» у хустинку. На одну тарілку гості клали гроші, а на другу – перепій. Зараз дають лише гроші, а перепію не дають. Гості приказували, говорили й «стидне, і добре»: «Дарую старшому свату сині штани, щоб бігав за дівчатами по силі, як кнур за свинями». Або ж: «Дарую дві розочки, як кров, одна – на щастя, а друга – на любов» [11] (с. Андрієвичі). Молода «платочком» забирала з тарілки гроші. Мати всіх гостей обдаровувала ще й подарунками. Подекуди до короваю клали ще пиріжки (с. Бараші). Іноді «кликали» на коровай квасом. Коли ділили коровай, то дивилися, щоб ніде не падали крихти від короваю: надзвичайно його «цінили, бо це ж здоров'я молодих» (с. Бараші).

Доки ділили коровай, доти сват частував гостей. Під час його розподілу в нареченої матері молодого дарували вишиту сорочку і фартух, а батькові – сорочку. А як ділили коровай у молодого, то

батькові молодії дарували сорочку, а її матері зять дарував чоботи (сс. Киянка, Бараші). Після обдарування зять з тещею танцювали гопаки.

На весіллі до короваю запрошували «пупорізну бабу» (повитуху), якій давали подарунок. Спідню шкоринку від короваю зав'язували в хусточку чи рушник і віддавали музикантам, а вони дарували молодим різний мотлох. Усе це відбувалося із жартами.

Запорожці. Подивитися на весілля приходило чимало чужих і до молодії і до молодого. Вони стояли під вікнами і в сінях, їх пригощали на вулиці. У молодого, коли всіх гостей «перекликали хлібом», кликали й хлопців-запорожців «на хліб, на сіль і на дар Божий», але не всіх, а лише тих, хто «приїхав на коні». Два хлопці імітували коня, їх накривали радужкою, а третій сідав на нього. Коли вони заходили до хати, то стукали пічною лопатою в двері (це такі були жарти). А як «їхали», то розмахували на дві сторони «пльоткою». «Підїхавши» до молодих, дарували їм різне дрантя, яке назбирали та накрали по селі. Чого вони їм тільки не дарували: і чоботи рвані, і кури у мішку. Аби не впізнати, вони переодягалися та перемазувалися сажею. Свати пригощали їх горілкою і давали шкуринку від короваю (сс. Малоглумчанка, Кленова). На «коні» могли їхати також і гості, які були на весіллі (с. Кривотин). Під час поділу короваю запорожці могли завести до хати й живого коня: «Молоденьким лошачком заїзжали аж до молодих. Така була мода» [11] (с. Бараші). У с. Кривотин говорили, що запорожців у них не було.

Висновки. Зафіксований під час експедицій 2010–2012 рр. матеріал дозволяє сформулювати висновки щодо стану збереження весільного обряду окресленого локусу. Етнографічно багатий український весільний обряд Середнього Полісся зберігає значну кількість архаїчних реліктових елементів, зокрема використання зерна в усіх родинних обрядах (обсипання молодят житом-пшеницею, випікання короваю і т. ін.), символу дівочтва – «сосонки»; локальне збереження типових ритмоформ обрядових наспівів тощо, що дозволяє констатувати важливість оприлюдненого матеріалу у пізнавально-виховному аспекті, зокрема, у питанні реконструкції досліджених обрядодій у наближених до природних умов побутування з метою відродження традиції, а отже – збереження самоідентифікації.

Література:

1. Борисенко, В. (2016). *Сімейна обрядовість українців ХХ – початку ХХІ століття* (Г. Скрипник, ред.). Видавництво ІМФЕ.
2. Несен, І. І. (2008). Весільний ритуал Середнього Полісся: традиційна структура та реліктові форми (середина ХІХ–ХХ ст.). *Вісник Львівського університету. Серія історична*, 43, 261–319. <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/01/10-9.pdf>

3. Гілевич, І. (2010). Польові дослідження традиційної сімейної обрядовості поліщуків (друга половина XX – початок XXI ст.). *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*, 11, 171–187.

4. Босик, З. О. (2013). Традиційний весільний обряд та динаміка його трансформації: символіка весільного та післявесільного етапів. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, 4, 38–45.

5. Шкляєва, Н. В., & Николіук, Т. В. (2020). Весільна обрядовість та звичаї хрещення дітей у народній прозі Західного Полісся та західної частини Волині. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*, 31(70), 4(1), 186–191. <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.4-1/34>

6. Кухаренко, О. О. (2021). Класифікація весільних обрядів: аналіз і перспективи. *Zaporizhzhia Historical Review*, 5(57), 159–165. <https://doi.org/10.26661/zhv-2021-5-57-18>

7. Йовенко, Л., & Терешко, І. (2022). Обряд випікання весільного короваю: часо-просторовий вимір (за матеріалами історичної Уманщини). *Народознавчі зошити*, 4(166), 876–884. <https://doi.org/10.15407/nz2022.04.876>

8. Трачук, К. (2023). Концепт «багатство» в українській весільній обрядовості. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 59(3), 134–139. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/59-3-20>

9. Цапун, Р. В. (2021). Звичаї та обряди, пов'язані з випіканням короваю, в с. Будичани Чуднівського району Житомирської області. В *Музика в діалозі з сучасністю: освітні, мистецтвознавчі, культурологічні студії* [Матеріали конференції] (с. 354–360). Видавничий центр КНУКіМ.

10. Цапун, Р., & Сінельнікова, В. (2024). Весільний обряд на Житомирському Поліссі: до питання збереження традиційної культури (атрибутика та символіка передвесільного циклу). *Вісник КНУКіМ. Серія «Мистецтвознавство»*, (50), 92–103. <https://doi.org/10.31866/2410-1176.50.2024.306798>

11. Цапун, Р. В. (2010–2012). Експедиційні записи від Андрійчик Є. І. (1946 р. н.), с. Велика Цвіля; Політухи О. О. (1933 р. н.), с. Серби; Клопотенко Н. С. (1938 р. н.), с. Червона Воля; Ревчук А. Й. (1937 р. н.), с. Неділище; Олексієнко В. С. (1948 р. н.), с. Середи; Макарчук О. М. (1925 р. н.), с. Бараші; Омельченко Є. С. (1928 р. н.), с. Миколаївка; Денисюк О. І. (1933 р. н.), с. Симони; Романюк В. М. (1932 р. н.) Приймак К. М. (1930 р. н.); Островської К. М. (1944 р. н.), усі – с. Курчиця. У особистому архіві автора.

References:

1. Borysenko, V. (2016). *Simeina obriadovist ukrainsiv XX – pochatku XXI stolittia* [Family rituals of Ukrainians of the 20th and early 21st centuries] (H. Skrypnyk, Ed.). Publishing Rylsky Institute [in Ukrainian].

2. Nesen, I. I. (2008). Vesilnyi rytual Serednoho Polissia: Tradytiina struktura ta reliktovi formy (seredyna XIX–XX st.) [The wedding ritual of Middle Polissia: Traditional structure and relictic forms (in the middle of XIX – of XX century)]. *Visnyk of the Lviv University. Historical Series*, 43, 261–319. <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/01/10-9.pdf> [in Ukrainian].

3. Hilevych, I. (2010). Polovi doslidzhennia tradytiinoi simeinoi obriadovosti polishchukiv (druha polovyna XX – pochatok XXI st.) [Field researches of traditional domestic rite of polishchuky (the second half of XX – the beginning of XXI c.)]. *Proceedings of Faculty of Lviv University*, 11, 171–187 [in Ukrainian].

4. Bosyk, Z. O. (2013). Tradytsiynyi vesilnyi obriad ta dynamika yoho transformatsii: symvolika vesilnoho ta pislivesilnoho etapiv [Traditional wedding ceremony and the dynamics of its transformation: Wedding symbols and after the wedding stage]. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald*, 4, 38–45 [in Ukrainian].

5. Shkhaieva, N. V., & Nykoliuk, T. V. (2020). Vesilna obriadovist ta zvychai khreshchennia ditei u narodnii prozi Zakhidnoho Polissia ta zakhidnoi chastyny Volyni [Wedding and baptism ceremonies in the folk prose of Western Polissya and the western part of Volyn]. *Scientific notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Philology. Social Communications*, 31(70), 4(1). 186–191. <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.4-1/34> [in Ukrainian].

6. Kukharenko, O. O. (2021). Klasyfikatsiia vesilnykh obriadiv: Analiz i perspektyvy [Classification of wedding rites: Analysis and prospects]. *Zaporizhzhia Historical Review*, 5(57), 159–165. <https://doi.org/10.26661/zhv-2021-5-57-18> [in Ukrainian].

7. Yovenko, L., & Tereshko, I. (2022). Obriad vypikannia vesilnoho korovaiu: Chaso-prostorovyi vymir (za materialamy istorychnoi Umanshchyny) [The rite of baking a wedding korovai: Spatial-temporal dimension (based on the materials of historical Uman region)]. *The Ethnology Notebooks*, 4(166), 876–884. <https://doi.org/10.15407/nz2022.04.876> [in Ukrainian].

8. Trachuk, K. (2023). Kontsept "bahatstvo" v ukrainskii vesilnii obriadovosti [The concept of "wealth" in the Ukrainian wedding rituality]. *Humanities Science Current Issues*, 59(3), 134–139. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/59-3-20> [in Ukrainian].

9. Tsapun, R. V. (2021). Zvychai ta obriady, poviazani z vypikanniam korovaiu, v s. Budychany Chudnivskoho raionu Zhytomyrskoi oblasti [Customs and rites related to baking a loaf in the village Budychans of Chudniv district, Zhytomyr region]. In *Muzyka v dialozi z suchasnistiu: Osvitni, mystetstvoznavchi, kulturolohichni studii* [Music in dialogue with the modernity: Studios of educational, art history, culturological] [Conference proceedings] (pp. 354–360). KNUCA Publishing Centre [in Ukrainian].

10. Tsapun, R., & Sinelnikova, V. (2024). Vesilnyi obriad na Zhytomyrskom Polissi: do pytannia zberezhenia tradytsiinoi kultury (atrybutyka ta symvolika peredvesilnoho tsykladu). [Wedding Ritual in Zhytomyr Polissia: in the Context of Traditional Culture Preservation (Paraphernalia and Symbolism of the Pre-Wedding Cycle)]. *Visnyk KNUKiM. Seriia «Mystetstvoznavstvo»*, (50), 92–103. <https://doi.org/10.31866/2410-1176.50.2024.306798> [in Ukrainian].

11. Tsapun, R. V. (2010–2012). Ekspedytsiini zapysy vid Andriichyk Ye. I. (1946 r. n.), s. Velyka Tsvilia; Politukhy O. O. (1933 r. n.), s. Serby; Klopotenko N. S. (1938 r. n.), s. Chervona Volia; Revchuk A. Y. (1937 r. n.), s. Nedilyshche; Oleksiienko V. S. (1948 r. n.), s. Sereby; Makarchuk O. M. (1925 r. n.), s. Barashi; Omelchenko Ye. S. (1928 r. n.), s. Mykolaivka; Denysiuk O. I. (1933 r. n.), s. Symony; Romaniuk V. M. (1932 r. n.) Pryimak K. M. (1930 r. n.); Ostrovskoi K. M. (1944 r. n.), usi – s. Kurchytsia. In the personal archive of the author [in Ukrainian].